

IRENEUSZ SADURSKI

KORPUS NAUCZAJĄCY GIMNAZJUM WOJEWÓDZKIEGO
(GUBERNIALNEGO) W LUBLINIE
W LATACH 1832-1864¹

Szkolnictwo lubelskie odegrało ważną rolę w życiu społecznym Królestwa Polskiego. Jego dzieje, jak dotąd, nie zostały wyczerpująco opracowane. Stąd też zaistniała potrzeba podjęcia badań nad tym zagadnieniem. Dotychczasowa literatura naukowa na ten temat obejmuje prace historyków zajmujących się między innymi szkolnictwem Lubelszczyzny. Dziejami gimnazjum w Lublinie w dobie Komisji Edukacji Narodowej interesował się jeszcze przed II wojną światową Zygmunt Kukulski², a w latach powojennych Krystyna Mrozowska

Dr IRENEUSZ SADURSKI – nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie w IX Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika w Lublinie; adres do korespondencji: ul. A. Struga 6, 20-709 Lublin.

¹ Niniejszy artykuł jest fragmentem pracy doktorskiej pt. *Uczniowie Gimnazjum Wojewódzkiego (Gubernialnego) Lubelskiego w latach 1832-1864*. Ramy chronologiczne naszych rozważań wyznaczają lata 1832-1864. Datę początkową stanowi rok 1832, kiedy to po upadku powstania listopadowego nastąpiło nasilenie ucisku narodowego i wprowadzono wiele ograniczeń wobec wychowania i oświaty w Królestwie Polskim. Rok 1864 zamyka analizę, ponieważ po tym okresie wprowadzone zostały zasadnicze zmiany w szkolnictwie, które zmierzały do rusyfikacji. Celem pracy doktorskiej było pełne i wszechstronne omówienie środowiska gimnazjalistów lubelskich na tle uwarunkowań polityczno-społecznych w Królestwie Polskim w okresie międzypowstaniowym. W artykule sporo miejsca poświęcono korpusowi nauczycielskiemu Gimnazjum Wojewódzkiego (Gubernialnemu) w Lublinie, który uczestniczył w procesie tworzenia warstwy inteligencji polskiej w omawianym okresie XIX wieku. Dodatkowym motywem podjęcia tego tematu było wykonywanie zawodu nauczyciela przez autora pracy. Praca została napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Stanisława Olczaka na seminarium historii ustroju i administracji Polski w Instytucie Historii KUL.

² *Pierwsi nauczyciele świeccy w szkole wydziałowej lubelskiej w dobie Komisji Edukacji Narodowej*, Lublin 1939.

ukazała walkę KEN o nauczycieli świeckich na terenie Korony³. Edukacji XIX-wiecznej, w tym także lubelskiej, kilka publikacji poświęcił znany i ceniony badacz dziejów szkolnictwa Jan Dobrzański. Dotyczą one działalności tego gimnazjum w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego, m.in. młodzieży lubelskiej Szkoły Wydziałowej⁴, czasów szkolnych Bolesława Prusa w świetle źródeł archiwalnych⁵ i szkolnictwa w Królestwie Polskim w roku szkolnym 1839/1840⁶. Witold Kowalski w swoim artykule przedstawił dzieje szkoły średniej w Lublinie w latach 1830-1833⁷, zaś Joanna Matejko, w ramach pracy zbiorowej poświęconej społeczeństwu Królestwa Polskiego, zajęła się nauczycielami szkół elementarnych na Lubelszczyźnie i Podlasiu w okresie międzypowstaniowym⁸.

Dzieje Gimnazjum Lubelskiego w omawianym przez nas okresie nie były, jak dotąd, całościowo opracowane. Badania dla regionu lubelskiego w okresie międzypowstaniowym zapoczątkowała Halina Raczek w artykule *Nauczyciele Wojewódzkiego Gimnazjum w Lublinie latach 1833-1840*⁹ oraz w okolicznościowej publikacji na 400-lecie szkoły noszącej obecnie imię Stanisława Staszica¹⁰. W syntetycznym ujęciu autorki przedstawione zostały wybrane problemy dotyczące personelu nauczycielskiego. Do problematyki tej nawiązuje opracowanie Ryszardy Czepulis-Rastenis pt. *Klasa umysłowa. Inteligencja Królestwa Polskiego 1832-1862*¹¹. Jednak problem kadry nauczycielskiej Gimnazjum Lubelskiego nie został w pełni opracowany. Wybór tego

³ *Walka o nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony*, Warszawa 1956.

⁴ J. D o b r z a ń s k i, *Szkoły lubelskie na tle austriackiej polityki szkolnej w Zachodniej Galicji (1795-1809)*, Lublin 1949; t e n ż e, *Losy szkolnictwa średniego w Zachodniej Galicji*, „Rocznik Lubelski” 10(1967), s. 179-189.

⁵ T e n ż e, *Czasy szkolne Bolesława Prusa w świetle źródeł archiwalnych*, „Rocznik Humanistyczny” 1(1949), s. 165-184.

⁶ T e n ż e, *Szkolnictwo w Królestwie Polskim w roku szkolnym 1839/40*, „Rocznik Lubelski” 3(1960), s. 253-274.

⁷ *Losy szkoły średniej w Lublinie w latach 1830-1833*, „Roczniki Humanistyczne” 4(1953), z. 3, s. 47-66.

⁸ *Nauczyciele szkół elementarnych na Lubelszczyźnie i Podlasiu w okresie międzypowstaniowym*, w: *Spółeczeństwo Królestwa Polskiego*, red. W. Kula, t. 2, Warszawa 1966, s. 113-153.

⁹ „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 7(1979), s. 195-201.

¹⁰ T a ż, *Gimnazjum Lubelskie w okresie międzypowstaniowym (1833-1863)*, w: *Szkoła Czterech Wieków. Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica w Lublinie*, red. R. Kucha, Lublin 1992, s. 95-117.

¹¹ Warszawa 1973.

zagadnienia na przedmiot moich badań został podyktowany wieloma czynnikami, m.in. tym, że w Archiwum Państwowym w Lublinie (zespół Gimnazjum Wojewódzkie Lubelskie) znajduje się bogata baza źródłowa oraz obszerna literatura pamiętnikarsko-wspomnieniowa na ten temat. Dodatkowym bodźcem było zainteresowanie tą problematyką z racji wykonywanego przez autora pracy zawodu – nauczyciela.

Niniejszy artykuł poświęcony jest korpusowi nauczycielskiemu Gimnazjum Wojewódzkiego (Gubernialnego) Lubelskiego, który uczestniczył w procesie tworzenia warstwy inteligencji polskiej w omawianym okresie XIX w. Skupia on swoją uwagę na problematyce wykształcenia nauczycieli, z uwzględnieniem studiów uniwersyteckich, pochodzenia terytorialnego oraz pracy grona pedagogicznego na tle zmieniającej się polityki caratu wobec szkolnictwa w Królestwie Polskim.

I. KWALIFIKACJE GRONA PEDAGOGICZNEGO

Dokumentację dotyczącą wykształcenia nauczycieli pracujących w Gimnazjum Wojewódzkim (Gubernialnym) w Lublinie charakteryzuje duża różnorodność. Obok dokładnych i bardzo szczegółowych informacji podawanych w życiorysach przez absolwentów Uniwersytetu Warszawskiego i Wileńskiego znajdują się również życiorysy ogólnikowe i niewystarczające – dotyczą one głównie polskich absolwentów uniwersytetów rosyjskich. Pierwsze zawierają nazwę szkoły, uczelni, liczbę ukończonych szkół ewentualnie lata nauki. W niektórych życiorysach opisany jest cały przebieg przygotowania zawodowego (kierunek studiów, uzyskany stopień naukowy). Ale zdarzają się też zapisy krótkie, wymieniające tylko typ szkoły, jaką absolwent ukończył. Różnice te należy tłumaczyć tym, że przyszli nauczyciele zdobywali wykształcenie w okresach częstych zmian w organizacji szkolnictwa, jakie miały miejsce począwszy od schyłku I Rzeczypospolitej, a na epoce paskiewiczowskiej skończywszy.

Posiadany cenzus rzutował w znacznym stopniu na pozycję społeczną nauczycieli, toteż ważną kwestią było zbadanie, jakim wykształceniem się legitymowali i gdzie się kształcili. Wyniki badań ukazuje tabela 1.

Tab. 1. Wykształcenie nauczycieli Gimnazjum Wojewódzkiego (Gubernialnego)
w Lublinie w latach 1832-1864

Państwo	Uczelnie/szkoły	Przed 1833	1833 -1839	1840 -1856	1857 -1864	Liczba nauczycieli
Królestwo Polskie i Wolne Miasto Kraków	uniwersytety	20	–	–	–	20
	akademie i seminaria duchowne	2	–	3	–	5
	kursy pedagogiczne	–	–	2	–	2
	instytuty rządowe	–	1	–	–	1
	gimnazja	1	–	1	–	2
	korpus kadetów	–	1	–	–	1
	Razem	23	2	6	–	31
Cesarstwo Rosyjskie	uniwersytety	4	1	17	4	26
	seminaria i akademie duchowne	2	1	1	–	4
	instytuty pedagogiczne	1	1	–	–	2
	gimnazja i szkoły	1	2	–	–	3
	korpus kadetów	1	–	–	–	1
	Razem	9	5	18	4	36
Królestwo Pruskie	uniwersytety	2	3	–	1	6
	instytut Pedagogiczny	–	1	–	–	1
	licea	2	–	–	–	2
	gimnazja	1	1	–	–	2
	Razem	5	5	–	1	11
Cesarstwo Austriackie	uniwersytety	1	–	–	–	1
	kursy pedagogiczne	1	–	–	–	1
	szkoły	3	–	–	–	3
	Razem	5	–	–	–	5
Europa Zachodnia	seminaria	–	1	–	–	1
	instytuty naukowe	–	1	–	–	1
	kolegia	1	–	–	–	1
	Razem	1	2	–	–	3
	brak danych	1	4	3	–	8
Ogółem		44	18	27	5	94

Grono pedagogiczne Gimnazjum Wojewódzkiego (Gubernialnego) Lubelskiego było zróżnicowane pod względem przygotowania zawodowego. Najliczniejszą, 53-osobową grupę tworzą osoby, które ukończyły studia uwieńczone stopniem naukowym na uniwersytecie krajowym lub w uczelniach zagranicznych i zdobyły wykształcenie pełne wyższe (uniwersyteckie) oraz absolwenci uczelni nie dających stopni naukowych. Ta grupa nauczycieli wymaga specjalnego omówienia, bowiem właściwe przygotowanie do zawodu nauczycielskiego zdobyła na uczelniach uniwersyteckich. Grupę drugą stanowią osoby po akademiach i seminariach duchownych oraz korpusach kadetów, zaś trzecią – osoby po instytutach, które ukończyły kursy pedagogiczne i szkoły średnie (gimnazja, licea), czyli zdobyły wykształcenie średnie.

O uzyskanym przez nauczycieli wykształceniu informuje w sumie 86 życiorysów; w 8 przypadkach źródła nie podają żadnej informacji. Spośród nich dane 54 osób dotyczą nauczycieli, którzy ukończyli wyższe uczelnie uniwersyteckie zarówno w kraju, jak i poza jego granicami. Nie ulega żadnej wątpliwości, że wśród kadry pedagogicznej przeważali absolwenci uniwersytetów. Ta właśnie grupa stanowiła ponad połowę (62,79%) ogółu nauczycieli pracujących w gimnazjum lubelskim (ilustruje to tabela 2).

Jeśli chodzi o uczelnie polskie, to najwięcej nauczycieli (19) było absolwentami Uniwersytetu Warszawskiego. Wszyscy oni zdobyli wykształcenie wyższe w okresie konstytucyjnego Królestwa Polskiego. Większość z nich miała ukończone studia uniwersyteckie; 13 osób uzyskało stopień naukowy magistra. Spośród nich stopień magistra filozofii mieli Seweryn Zdzitowiecki (1817 r.), Franciszek Ostrowski (1818 r.), Józef Chrapczyński (1824 r.), Jakub Daniewski (1825 r.), Karol Żaczyński (1826 r.) i Karol Skowroński (1831 r.)¹². Adam Łukomski ukończył w 1824 r. studia ze stopniem magistra filozofii i teologii¹³, stopień magistra sztuk pięknych zdobyli: Łukasz Koncewicz (1820 r.), Józef Czachowski (1822 r.), Feliks Dysiewicz (1823 r.) i Andrzej Konstantynowicz (1826 r.)¹⁴, a Karol Żałoziński (1828 r.) – stopień magistra obojga praw¹⁵. Poza tym na wydziale filozoficznym Uniwersy-

¹² Archiwum Państwowe w Lublinie, Gimnazjum Województwa Lubelskiego (dalej cyt. APL, GWL), sygn. 140, s. 2, 4, 15, 19, 27; sygn. 115; sygn. 160, s. 1097-1101.

¹³ APL, GWL, sygn. 159, s. 480; sygn. 140, s. 21.

¹⁴ APL, GWL, sygn. 140, s. 590; sygn. 139, s. 107-108; sygn. 159, s. 480, sygn. 140, s. 64, 120; sygn. 115; sygn. 160, s. 701-702.

¹⁵ APL, GWL, sygn. 140, s. 31.

Tab. 2. Nauczyciele Gimnazjum Lubelskiego
legitymujący się dyplomami wyższych uczelni krajowych i zagranicznych

Uczelnie	Lata				
	przed	1833-1839	1840-1856	1857-1864	ogółem
Królestwo Polskie					
Uniwersytet Warszawski	19	–	–	–	19
Wolne Miasto Kraków					
Akademia Krakowska	1	–	–	–	1
Cesarstwo Rosyjskie					
Uniwersytet Moskiewski	–	–	9	3	12
Uniwersytet St. Petersburski	–	–	7	1	8
Uniwersytet Wileński	3	–	–	–	3
Uniwersytet Charkowski	1	–	1	–	2
Uniwersytet Dorpacki	–	1	–	–	1
Razem	4	1	17	4	26
Królestwo Pruskie					
Uniwersytet Wrocławski	–	2	–	1	3
Uniwersytet Berliński	–	1	–	–	1
Uniwersytet Frankfurcki	1	–	–	–	1
Uniwersytet Królewiecki	1	–	–	–	1
Razem	2	3	–	1	6
Cesarstwo Austriackie					
Uniwersytet Lwowski	–	1	–	–	1
Kolegium	1	–	–	–	1
Razem	1	1	–	–	2
Ogółem	27	5	17	5	54

tetu Warszawskiego studiowali: Piotr Maruszewski¹⁶, na wydziale filozoficznym i prawa – Józef Skłodowski¹⁷, zaś na wydziale prawa i administracji – Karol Sobolewski¹⁸; na kursach uzupełniających – Konstanty Morawski¹⁹. W materiałach źródłowych dotyczących Benedykta Wierzbickiego (inspektora gimnazjum) i Ignacego Urbańskiego (studenta wydziału sztuk pięknych, późniejszego nauczyciela kaligrafii i rysunków w gimnazjum lubelskim) znajduje się adnotacja: „nie ma stopnia naukowego”²⁰. Absolwenci Uniwersytetu Warszawskiego stanowili 22,09% kadry z wyższym wykształceniem spośród wszystkich nauczycieli wywodzących się z Królestwa Polskiego. Zdecydowanie przeważali humaniści, a wśród nich filologowie. Niektórzy z absolwentów tej uczelni pogłębiali jeszcze swoje studia, kształcąc się w różnych ośrodkach naukowych za granicą. Odbywali też podróże naukową lub studiowali na kilku uniwersytetach, uzupełniając w ten sposób studia w ciągu paru miesięcy, a nawet paru lat.

W omawianej grupie profesorów Gimnazjum Lubelskiego na szczególną uwagę zasługują dwie postacie: Seweryn Zdzitowiecki i Józef Żuchowski. Seweryn Zdzitowiecki w 1817 r. ukończył Wydział Przyrodniczy Uniwersytetu Warszawskiego i na prośbę rektora tej Uczelni objął w 1824 r. stanowisko adiunkta mineralogii w Uniwersytecie Charkowskim. Kolejne cztery lata słuchał wykładów i sposobił się w dziedzinie chemii „na uniwersytetach zagranicznych”²¹. Przez rok studiował na Politechnice Wiedeńskiej i w Akademii Górniczej na Węgrzech, przez kolejne dwa lata – na paryskiej Sorbonie, a następnie – także przez rok – w Getyndze²². Wśród kadry pedagogów lubelskich studia tego typu były rzadkością. Józef Żuchowski, późniejszy dyrektor gimnazjum, studiował na Uniwersytecie Wileńskim, gdzie uzyskał stopień kandydata filozofii. Następnie przeniósł się na Uniwersytet Warszawski i po złożeniu egzaminu otrzymał w 1829 r. stopień magistra nauk wyzwolonych (Magister Artium Liberalium). Żuchowski cieszył się uznaniem środowiska naukowego, skoro 7 kwietnia 1835 r. Uniwersytet Jagielloński nadał mu stopień doktora filozofii. Ze względów politycznych ówczesny

¹⁶ APL, GWL, sygn. 160, s. 430.

¹⁷ Tamże, s. 182.

¹⁸ APL, GWL, sygn. 140, s. 29.

¹⁹ Tamże, s. 97.

²⁰ APL, GWL, sygn. 160, s. 1097-1101; sygn. 159, s. 590.

²¹ APL, GWL, sygn. 140, s. 4.

²² J. M a t e j k o, *Profesorowie uczelni warszawskich*, w: *Spoleczeństwo Królestwa Polskiego*, red. W. Kula, t. 1, Warszawa 1965, s. 188.

dyrektor główny Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego nadesłał specjalny patent, w którym nie pozwolił Puchowskiemu używać stopnia naukowego, jako pozyskanego bez wiedzy władz rosyjskich²³. O pozostałych absolwentach wyższych uczelni – Józefie Chrapczyńskim, Feliksie Dysiewicz, Andrzeju Konstantynowicz, Karolu Skowrońskim, Józefie Czachowskim, Konstantym Morawskim oraz Benedykcie Wierzbickim – zachowały się jedynie wzmianki, że studiowali na uniwersytecie²⁴.

W warunkach represyjnej polityki po upadku powstania listopadowego, rozporządzeniem z dn. 22 października 1831 r., car Mikołaj I polecił zamknąć wszystkie szkoły wyższe w Królestwie, z Uniwersytetem Warszawskim łącznie²⁵. Dlatego też w okresie międzypowstaniowym nie było już w gronie profesorskim osób, które miałyby dyplom tej uczelni, natomiast w gimnazjach zatrudniano absolwentów z uczelni rosyjskich ze stażem pedagogicznym. Eliminując stopniowo liczbę godzin języka ojczystego, starano się położyć główny nacisk na język rosyjski, co sprawiło, że 30,23% kadry etatowej gimnazjum lubelskiego stanowili nauczyciele z Cesarstwa Rosyjskiego. Nie oznacza to, że byli nimi Rosjanie. Jak wynika z tabeli 2, większość tych nauczycieli była absolwentami uniwersytetów rosyjskich, głównie w Moskwie i Sankt Petersburgu. Szczególne dało się to zauważyć w latach 1840-1857, kiedy nasiliły się tendencje rusyfikacyjne. Trzeba jednak stwierdzić, że w grupie liczącej 26 nauczycieli 23 osoby były Polakami, w tym 20 pochodziło z Królestwa Polskiego, zaś trzy (dwóch rodowitych Rosjan i jeden urodzony w Płocku, w rodzinie niemieckiej, przyszły nauczyciel religii ewangelickiej Karol Jonscher) – z ziem Rzeczypospolitej przedrozbiorowej, tzw. guberni zabranych.

Wszyscy nauczyciele gimnazjum lubelskiego ukończyli Uniwersytet Moskiewski i uzyskali stopnie naukowe. Byli to: Aleksander Odyniec, Klemens Smoleniec, Hipolit Bocheński, Tomasz Mędrkiewicz, Ludwik Wasilkowski²⁶ oraz pochodzący z „ziem zabranych” Wincenty Łaparewicz i Onufry Polakiewicz²⁷, natomiast Feliks Jezierski, Józef Górski, Marcei Jarnuszkiewicz,

²³ W. T o t w i Ń s k i, *Historia Szkół Lubelskich*, w: *Pamiętnik zjazdu b. wychowawców szkół lubelskich*, Lublin 1926, s. 28; APL, GWL, sygn. 139, s. 187-188.

²⁴ APL, GWL, sygn. 139, s. 120; sygn. 159, s. 590.

²⁵ M. S z c z e r b a t o w, *Graf I. F. Paskiewicz*, t. IV, Petersburg 1896, s. 180.

²⁶ APL, GWL, sygn. 159, s. 189-190, 372; sygn. 160, s. 990-996, 1097-1101; sygn. 140, s. 97.

²⁷ APL, GWL, sygn. 160, s. 542; sygn. 140, s. 65.

Julian Doborzyński i Jan Nowodworski mieli stopień kandydata filozofii²⁸. Osiem osób ukończyło Uniwersytet w Sankt Petersburgu. Wśród nich dwaj Polacy (Aleksander Gostkowski, Paweł Dębowski) i Rosjanin (Eugeniusz Stepanow) uzyskali stopień kandydata filozofii²⁹, a dwaj inni Polacy (Władysław Jaszowski i Jan Zaruski) – stopień kandydata prawa³⁰, zaś Aleksander Tołwiński, Wincenty Dawid i Konstanty Jezierski – tytuł rzeczywistego studenta³¹. W roku szkolnym 1846/1847 po raz pierwszy nauczycielom, którzy ukończyli studia w Cesarstwie Rosyjskim (bracia Konstanty i Feliks Jezierscy, Marceli Jarnuszkiewicz, Paweł Dębowski, Ludwik Wasilkowski), nakazano wykładać w klasach II i III historię powszechną i geografę po rosyjsku. Pierwszym prawnikiem, który studiował w Rosji, był Władysław Jaszowski. Pojawienie się wychowanków uniwersytetów rosyjskich było ewenementem w Lublinie, a prawdopodobnie także w całym Królestwie Polskim³².

Z terenu ziem byłej Rzeczypospolitej, z guberni zachodnich Cesarstwa, wywodzili się nieliczni Polacy, wychowankowie Uniwersytetu Wileńskiego. Wśród nich znalazł się późniejszy dyrektor gimnazjum Kazimierz Nahajewicz, który 28 lipca 1812 r. uzyskał w Wilnie tytuł magistra filozofii³³. Na Uniwersytecie Wileńskim rozpoczął studia Hipolit Święcicki, który w latach 1819-1826 uczęszczał do Gimnazjum Wileńskiego, a po jego ukończeniu i uzyskaniu tytułu kandydata filozofii dwa lata poświęcił na sposobienie się do stanu nauczycielskiego, pozostając od 1827 r. na koszt rządu w Instytucie Pedagogicznym. W 1831 r. Uniwersytet wraz z Instytutem został rozwiązany³⁴. Trzecim, a zarazem ostatnim absolwentem Uniwersytetu Wileńskiego, który pracował jako nauczyciel w gimnazjum lubelskim, był Dominik Szulc. Po ukończeniu Gimnazjum w Mińsku i uzyskaniu stopnia kandydata filozofii został on skierowany do pracy w charakterze nauczyciela do Gimnazjum Wileńskiego, następnie przeniesiony na taką samą posadę do Białegostoku, gdzie pracował do 1829 r. Jako zasłużony nauczyciel w zakładach naukowych

²⁸ APL, GWL, sygn. 160, s. 1097-1101; sygn. 140, s. 37; sygn. 159, s. 148-149, 592.

²⁹ APL, GWL, sygn. 159, s. 195-196; sygn. 160, s. 1097-1101.

³⁰ APL, GWL, sygn. 160, s. 990-996.

³¹ Tamże.

³² I. B a r a n o w s k i, *Pamiętniki (1840-1862)*, wyd. A. Wrzosek, „Rocznik Poznański Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, t. 49, Poznań 1923, s. 34-36.

³³ APL, GWL, sygn. 140, s. 2, 15.

³⁴ APL, GWL, sygn. 160, s. 29.

Cesarstwa, 29 grudnia 1836 r. został powołany przez KRSWD i OP na stanowisko nauczyciela nauk filologicznych do gimnazjum lubelskiego³⁵.

W zespole nauczycielskim gimnazjum lubelskiego znalazło się kilku wykładowców języka rosyjskiego z odległych uniwersytetów w Charkowie i Dorpacie; wśród nich byli dwaj Rosjanie: starszy nauczyciel języka i literatury rosyjskiej oraz języka słowiańskiego Gabriel Koszewy, który służbę nauczycielską rozpoczął w 1832 r.³⁶, i Dymitr Krawczenko, także nauczyciel literatury rosyjskiej, który uzyskał tytuł kandydata filozofii w 1845 r.³⁷ Uniwersytet Dorpacki³⁸ ukończył w 1838 r. (ze stopniem kandydata teologii) tylko jeden Niemiec – Karol Jonscher, nauczyciel religii luterkańskiej, pastor parafii ewangelickiej w Lublinie. W nagrodę za gorliwą służbę odznaczony został w 1859 r. Krzyżem Brązowym³⁹. Wiódł on cichy żywot i mało go było widać w towarzystwach⁴⁰. Inny Niemiec, Teofil Reinitz, nauczyciel języka niemieckiego, w 1827 r. ukończył gimnazjum w Leobschutz i po złożeniu egzaminu maturalnego przed komitetem egzaminacyjnym we Wrocławiu otrzymał pozwolenie na wstąpienie na Uniwersytet w Berlinie. Przez dwa lata studiował tam na Wydziale Nauk Prawa. W 1830 r. przeniósł się na Uniwersytet Wrocławski, który w rok później ukończył ze stopniem kandydata prawa. Powróciwszy do domu rodzinnego, poświęcił się agronomii. W 1833 r. przeniósł się do Warszawy, gdzie pełnił obowiązki prywatnego nauczyciela w domach obywatelskich. Po udowodnieniu w 1837 r. wymaganych kwalifikacji naukowych przed Komitetem Egzaminacyjnym, reskryptem Komisji Rządowej z 14 września 1837 r. skierowany został na posadę nauczyciela języka niemieckiego do gimnazjum w Lublinie⁴¹. Wśród nauczycieli gimnazjum lubelskiego, którzy studiowali na uniwersytetach niemieckich, byli także Polacy. Franciszek Anielewski, nauczyciel przedmiotów historyczno-filologicznych, ukończył Uniwersytet Wrocławski ze stopniem kandydata filozofii. Wykładał historię Polski w klasie IV i historię powszechną w klasie VI, poza tym język grecki

³⁵ Tamże, s. 21.

³⁶ APL, GWL, sygn. 159, s. 480.

³⁷ APL, GWL, sygn. 160, s. 540.

³⁸ M a t e j k o, *Profesorowie uczelni warszawskich*, s. 187. Należy przypomnieć, że choć Uniwersytet Dorpacki znajdował się na terenie Cesarstwa Rosyjskiego, był uczelnią niemiecką.

³⁹ Tamże, s. 1097-1101; sygn. 159, s. 201-202; sygn. 140, s. 67.

⁴⁰ B a r a n o w s k i, *Pamiętniki*, s. 26.

⁴¹ Tamże, s. 31.

w klasach V-VII oraz łacinę w klasie VII⁴². Konstanty Wróblewski, także absolwent Wydziału Historyczno-Filologicznego Uniwersytetu Berlińskiego, bez stopnia naukowego, uczył języka łacińskiego w klasach V-VI oraz historii powszechnej w klasach V-VII. Wymienieni tu nauczyciele 1 stycznia 1865 r. mieli czteroletni staż pracy⁴³. Nauczyciel języka polskiego i łacińskiego, Feliks Kirkor, był jedynym w całym zespole absolwentem Uniwersytetu Lwowskiego. Do grupy nauczycieli z wyższym wykształceniem należał także nauczyciel języka francuskiego, Józef Limat, w którego aktach osobowych znajduje się informacja, że odbył nauki w szwajcarskim Kolegium Jezuickim we Fryburgu⁴⁴.

Możemy stwierdzić, że spośród 94 nauczycieli, którzy w badanym okresie pracowali w Gimnazjum w Lublinie, dokładne informacje o wykształceniu dotyczą tylko 53 (56,38%) nauczycieli, z których 42 (44,68%) ukończyło studia wyższe, natomiast 12 osób (12,76%) nie miało stopnia naukowego. Poza 19 absolwentami (22,21%) Uniwersytetu Warszawskiego, który licznie jest reprezentowany w okresie konstytucyjnego Królestwa Polskiego, oraz – w mniejszym stopniu – Wileńskiego (3,48%) – do jego likwidacji w 1832 r. – od drugiej połowy lat pięćdziesiątych pojawiają się absolwenci z uniwersytetów rosyjskich (30,23%), szczególnie z Moskwy (13,95%) i Sankt Petersburga (9,30%), a także Charkowa (2,32%) i Dorpatu (1,16%). Zdecydowanie najmniejszy procent stanowią absolwenci uniwersytetów niemieckich (6,97%) i austriackich – zaledwie 2,32%. Trzech nauczycieli ukończyło uniwersytet we Wrocławiu i po jednym z Frankfurtu, Berlina, Królewca i Lwowa⁴⁵. Warto odnotować, że wychowanek gimnazjum lubelskiego, Feliks Jezierski, studiował w latach 1836-1840 – jako stypendysta rządowy – na Uniwersytecie Moskiewskim. Następnie powrócił do Lublina na stanowisko nauczyciela do gimnazjum lubelskiego, w którym pracował do 1862 r. W tym też roku wyjechał na studia do Niemiec, gdzie w 1863 r. uzyskał doktorat z filozofii na Uniwersytecie w Jenie⁴⁶. Pozostałych 12 nauczycieli nie miało stopnia naukowego i razem z wyżej wymienionymi stanowili 13,95% ogółu pedagogów z wyższym wykształceniem gimnazjum lubelskiego.

⁴² APL, GWL, sygn. 159, s. 193-194.

⁴³ Tamże, s. 195-196.

⁴⁴ Tamże, s. 482.

⁴⁵ APL, GWL, sygn. 199, 138, 384, 386, 267, 225, 242, 240, 356, 160, 156, 115, 159, 140.

⁴⁶ J. Dobrzański, *Życie umysłowe, szkolnictwo i oświata w I połowie XIX wieku, w: Dzieje Lublina, t. 1: Próba syntezy*, Lublin 1965, s. 251.

Tylko jeden nauczyciel – Jerzy Klimke, rodem z Krakowa – po ukończeniu szkoły był słuchaczem Akademii Krakowskiej na Wydziale Nauk Filozoficznych i Moralnych. Ponadto uczył się sztuk pięknych u profesorów Eistreichera i Smuglewicza. Praktykę odbył u architekta krakowskiego Lebruna. Oprócz tego studiował język grecki u Jacka Przybylskiego, profesora Akademii. W dobie Księstwa Warszawskiego służył w wojsku, a od 1816 r. przez cztery lata uczył się rysunków i kaligrafii w szkole wojewódzkiej w Radomiu, gdzie uzyskał świadectwo kwalifikujące go na nauczyciela szkół wojewódzkich. W 1820 r. objął stanowisko budowniczego, architekta i geometry na województwo lubelskie i sandomierskie, a jednocześnie został nauczycielem rysunków i kaligrafii w Szkole Wojewódzkiej Lubelskiej⁴⁷.

Wykształcenie teologiczne przyszli katecheci Gimnazjum w Lublinie zdobywali w seminariach duchownych i akademiach teologicznych na terenie Królestwa Polskiego, Cesarstwa Rosyjskiego, w tym i na „ziemiach zabranych”, a nawet w Europie Zachodniej. Kryzys szkolnictwa publicznego w Królestwie, który nastąpił po upadku powstania listopadowego, spowodował, że osoby duchowne i świeckie studiujące w seminariach duchownych musiały pogłębić swoją wiedzę, co wiązało się z wydłużonym czasem w nich pobytu. Fragmentaryczność danych odnosząca się do wykształcenia przyszłych katechetów nie pozwoliła ustalić poziomu ich wykształcenia przed wstąpieniem do seminarium duchownego. Na łączną liczbę 10 osób (7 duchownych i 3 świeckich), które zdobyły wykształcenie przedseminaryjne, tylko w odniesieniu do dwóch duchownych mamy informacje o ich wykształceniu przed wstąpieniem do seminarium. Franciszek Wincenty Szydoczyński, późniejszy kanonik kapituły lubelskiej, 27 lipca 1823 r. ukończył Szkołę Zamoyskich w Szczebrzeszynie⁴⁸. Następnie od 22 września 1823 r. kontynuował naukę w lubelskiej Szkole Wojewódzkiej, po ukończeniu której wstąpił do Seminarium Duchownego w Lublinie⁴⁹. Dnia 6 kwietnia 1827 r.

⁴⁷ K. P o z n a ń s k i, *Szkoła rzemieślniczo-niedzielną w Lublinie*, „Rocznik Lubelski” 1(1858), s. 172.

⁴⁸ APL, GWL, sygn. 140, s. 3, 16. Warto nadmienić, że najbardziej popularne szkoły średnie znajdowały się w Szczebrzeszynie, Lublinie i Łukowie. Zob. Z. K l u k o w s k i, *Dawne szkoły im. Zamoyskich w Szczebrzeszynie (1811-1852)*, w: *Szkoły im. Zamoyskich w Szczebrzeszynie 1811-1926. Zarys dziejów*, Szczebrzeszyn 1927, s. 49-136; D o b r z a ń s k i, *Szkoły lubelskie na tle austriackiej polityki*; K o w a l s k i, *Losy szkoły średniej w Lublinie*, s. 47-66; R. O r ł o w s k i, J. S z a f l i k, *Dzieje miasta Łukowa*, Lublin 1962.

⁴⁹ APL, GWL, sygn. 140, s. 3, 16. Okres studiów poszczególnych księży w seminarium lubelskim jest znany dzięki Katalogowi sporządzonemu przez księdza Stanisława Młynarczyka, w którym są podane lata nauki w seminarium. Zob. S. L i t a k, *Duchowieństwo diecezji*

otrzymał święcenia kapłańskie. W 1834 r. został opiekunem szkoły elementarnej w Lublinie, zaś dwa lata później – nauczycielem religii i moralności w lubelskim Gimnazjum Wojewódzkim⁵⁰. Natomiast w odniesieniu do Feliksa Dudzińskiego źródło informuje, że ukończył w 1815 r. „seminarium” pijarskie w Opolu Lubelskim⁵¹. Brak danych w pozostałych przypadkach uniemożliwia określenie szkół, jakie ukończyli, oraz czas nauki przedseminaryjnej.

Dane dotyczące nauki w seminariach i studiów pozaseminaryjnych zachowały się w przypadku 10 osób (11,62%). Pięć z nich jako miejsce ukończenia studiów podało seminaria diecezjalne i Akademię Duchowną w Warszawie. Pierwsi duchowni z ukończonymi studiami w Akademii Duchownej w Warszawie (założonej w 1835 r. i będącej głównym centrum studiów teologicznych w Królestwie Polskim) pojawili się w Lublinie między 1846 a 1854 r. Były to trzy osoby z ukończonym kursem teologii i stopniem kandydata teologii, przyszli księża: Ignacy Misiński – późniejszy kanonik honorowy diecezji lubelskiej⁵² – oraz Julian Sobolewski i Szymon Koziejowski⁵³. Julian Sobolewski po święceniach kapłańskich był nauczycielem religii, a od 1846 r. objął także obowiązki prefekta gimnazjum lubelskiego oraz opiekuna parafii Rudno (dekanat Lubartów)⁵⁴, natomiast Szymon Koziejowski został kanonikiem honorowym katedry lubelskiej oraz sekretarzem w konsystorzu diecezjalnym w Lublinie⁵⁵.

W badanym przez nas okresie, po studiach teologicznych w Cesarstwie Rosyjskim były cztery osoby. Księża Ignacy Klimowicz (ok. 1834 r.) i ksiądz Paweł Wielecki (1823 r.) ukończyli seminarium wołyńskie prawosławne w Łucku ze stopniem studenta teologii⁵⁶, Michał Lisicki – Prawosławną Kijowską Akademię Duchowną ze stopniem kandydata teologii⁵⁷. Natomiast czwarta osoba z tej grupy, ksiądz Klemens Czechowicz, ukończył studia w Akademii Duchownej Rzymsko-Katolickiej w Sankt Petersburgu. Warto

lubelskiej (1835-1864), w: *Spółeczeństwo Królestwa Polskiego*, red. W. Kula, t. 3, Warszawa 1968, s. 143-146.

⁵⁰ APL, GWL, sygn. 140, s. 3, 16.

⁵¹ APL, GWL, sygn. 157, s. 101, 109-116; sygn. 158, s. 85; sygn. 240, s. 11-27; sygn. 242, s. 4-24.

⁵² APL, GWL, sygn. 140, s. 191-192.

⁵³ APL, GWL, sygn. 160, s. 309, 1097-1101; sygn. 140, s. 64.

⁵⁴ APL, GWL, sygn. 194.

⁵⁵ APL, GWL, sygn. 195; sygn. 160, s. 1097-1101.

⁵⁶ APL, GWL, sygn. 140, s. 25, 64, 199-201; sygn. 159, s. 295.

⁵⁷ APL, GWL, sygn. 160, s. 1097-1101; sygn. 140; tamże, sygn. 140, 64, 56-57.

nadmienić, że do 1845 r. ksiądz Czechowicz uczył w gimnazjum warszawskim, prowadząc także chór w warszawskiej cerkwi⁵⁸. W odniesieniu do tych osób brak informacji o wcześniej pobieranych naukach. Jedynym cudzoziemcem, po „Kasteliańskim Seminarium Duchownym we Francji”, był emigrant Jan Villaume, nauczyciel języka francuskiego. Można przypuszczać, że nie miał on wyższego wykształcenia, bowiem w zachowanych jego aktach osobowych w Archiwum Państwowym w Lublinie nie ma na ten temat żadnej informacji⁵⁹. Z liczby 22 osób 9 zdobyło wykształcenie w Instytutach i na Kursach Pedagogicznych, 11 było absolwentami szkół średnich, dwie były w Korpusie Kadetów. Stanowili oni ponad jedną czwartą część (25,58%) grona wykładowców gimnazjum lubelskiego. Posiadanie średniego wykształcenia było podstawą zaliczenia ich do grupy trzeciej nauczycieli.

Wśród sześciu „królewaków” pracujących jako nauczyciele w gimnazjum lubelskim tylko Józef Łapiński i Maciej Berliński ukończyli kursy pedagogiczne w Warszawie, przypuszczalnie na początku lat czterdziestych, ale bez stopnia naukowego. Nauczyciel przedmiotów matematyczno-fizycznych Józef Łapiński otrzymywał liczne pochwały za gorliwą służbę i za znakomite zdolności pedagogiczne. Został wyróżniony także honorowym znakiem za piętnaście lat nieskazitelnej służby⁶⁰. Z Cesarstwa Rosyjskiego pochodziło dwóch nauczycieli. Jednym z nich był Rosjanin Jan Aleksandrowski, który po ukończeniu Seminarium Riazańskiego i Instytutu Pedagogicznego w Sankt Petersburgu (w 1807 r.) podjął pracę nauczyciela w liceum w Krzemieńcu. Na własne żądanie w 1833 r. został przeniesiony do Królestwa Polskiego, gdzie był profesorem literatury rosyjskiej w gimnazjum lubelskim⁶¹. Języków nowożytnych w gimnazjum lubelskim uczyli emigranci z Niemiec, Austrii i Francji, którzy byli absolwentami instytutów naukowych. Nauczyciel języka niemieckiego Jan Wagner pobierał nauki w Pedagogicznym Instytucie Keślńskim w Prusach⁶², nauczyciel języka francuskiego Feliks Meline – w Instytucie Naukowo-Duchownym w Saint-Denis pod Paryżem, a Ferdynand Reder, nauczyciel języka niemieckiego, kształcił się na Kursach Pedagogicznych w Wiedniu. Niektóre zapisy dotyczące Feliksa Meline („czy kurs całkowity ukończył, nie wiadomo, stopnia naukowego nie ma”) dowodzą

⁵⁸ APL, GWL, sygn. 384.

⁵⁹ APL, GWL, sygn. 160, s. 1097-1101; sygn. 140.

⁶⁰ APL, GWL, sygn. 160, s. 1097-1101; sygn. 139, s. 154-155; sygn. 140, s. 1097-1101.

⁶¹ APL, GWL, sygn. 199, s. 9-60; sygn. 324, s. 15-42.

⁶² APL, GWL, sygn. 160, s. 1097-1101; sygn. 139, s. 197-198.

niewątpliwie, że nie miał on wymaganego wyższego przygotowania pedagogicznego. Jako nauczyciel języka francuskiego rozpoczął nauczanie w gimnazjum lubelskim na mocy reskryptu Komisji Rządowej od 3 lutego 1862 r. od klasy II „z pożytkiem mniej więcej dostatecznym”⁶³. Stopnia naukowego nie miał również Jan Wagner. Zanim objął posadę nauczyciela języka niemieckiego, był guwernerem w pensjonacie przy lubelskim gimnazjum. Stanowisko nauczyciela objął dopiero w 1836 r., po zdaniu wymaganego przez władze oświatowe egzaminu kwalifikacyjnego⁶⁴. Ferdynand Reder nie ukończył kursu pedagogicznego, o czym świadczy znajdujący się w jego życiorysie zapis: „czy nauki takowe ukończył, nie wiadomo, stopnia naukowego nie posiada”. Został wyróżniony medalem brązowym za piętnaście lat nieskazitelnej służby, 13 października 1859 r. otrzymał nagrodę pieniężną w kwocie 150 rubli, a 11 lutego 1860 r. na mocy reskryptu otrzymał pochwałę kuratora. Uczył języka niemieckiego we wszystkich klasach gimnazjum⁶⁵. Generalnie można stwierdzić, że wykładowcy języków nowożytnych nie mieli formalnie odpowiedniego wykształcenia pedagogicznego. Dla niektórych, jak można sądzić, praca w szkole była zajęciem dorywczym. Traktowali ją bardziej jako tymczasowe zajęcie niż zawód. Ich wykształcenie i znajomość języka dawały jednak dostateczne podstawy, by powierzyć im posadę nauczyciela w gimnazjum. Należy przy tym podkreślić, że poziom wykształcenia wyraźnie się obniżył wskutek polityki szkolnej caratu.

Dość dużą, bo 11-osobową grupę (12,79%) stanowili absolwenci szkół średnich, którzy pochodzili zarówno z Królestwa Pruskiego z obszaru Prus Wschodnich, jak i z Cesarstwa Austriackiego i Rosyjskiego. Profesor Józef Zimmerman, wykładający język niemiecki, ukończył nauki gimnazjalne w Reszlu na Warmii. Przybywszy do Królestwa Polskiego w 1810 r., był guwernerem do 27 lutego 1816 r. Wówczas to rektor Szkoły Wojewódzkiej Lubelskiej Andrzej Smolikowski uczynił go swoim współpracownikiem, a po jakimś czasie – skierował na stanowisko zastępcy nauczyciela. Dnia 15 czerwca 1833 r. Zimmerman został profesorem języka niemieckiego w lubelskim gimnazjum⁶⁶. Inny nauczyciel – Franciszek Kuligowski – także początkowo kształcił się w progimnazjum w Reszlu. Ukończył znane z wysokiego poziomu naukowego Liceum Warmińskie w Braniewie (Brunsberg).

⁶³ Tamże, s. 196-198.

⁶⁴ APL, GWL, sygn. 160, s. 1097-1101; sygn. 140, s. 65.

⁶⁵ APL, GWL, sygn. 139, s. 196-198.

⁶⁶ APL, GWL, sygn. 140, s. 19.

Przez pewien czas wykładał filozofię, teologię i prawa w seminarium diecezjalnym w Pułtusk (diecezja płocka). W latach 1824-1833 był guwernerem w domach prywatnych, jednocześnie przez półtora roku pełnił obowiązki pełnomocnika dóbr. Po reorganizacji szkół w 1833 r. został przeniesiony na stanowisko nauczyciela do gimnazjum w Radomiu, skąd w trzy lata później skierowano go do gimnazjum lubelskiego, gdzie był nauczycielem nauk filologicznych⁶⁷. Także w Braniewie odbył początkowe nauki nauczyciel przedmiotów historyczno-filologicznych Józef Skibowski. Nie miał on stopnia naukowego. Wykładał język łaciński w klasach II-IV, historię powszechną w klasach II-III i geografę w klasach I-III⁶⁸.

Nauczyciele sprowadzeni z Królestwa Pruskiego legitymowali się przynajmniej średnim wykształceniem pedagogicznym, w przypadku Rosjan do gimnazjum lubelskiego początkowo ściągano, kogo się da z Cesarstwa, głównie byłych wojskowych, którzy brak kompetencji nadrabiali nadgorliwością i służalczością. Na podstawie informacji źródłowych wiadomo, że ani wykładowca literatury rosyjskiej (Piotr Saakadzew), ani późniejsi dyrektorzy (Piotr Sijanow i baron Jan Kaulbars) nie mieli żadnego przygotowania do pracy pedagogicznej. Napływ nowych nauczycieli i byłych wojskowych należy łączyć z utworzeniem Okręgu Naukowego w Warszawie; dlatego nie można było oczekiwać od tych osób doświadczenia zdobytego w toku pracy pedagogicznej. Nominacje leżały w gestii kuratora, który dobierał na stanowisko nauczycieli ludzi najbardziej wiernopoddańczych wobec caratu. Spośród Rosjan zatrudnionych na etacie pedagogów w gimnazjum lubelskim tylko dwóch miało średnie wykształcenie. Feliks Iwaszkiewicz, który ukończył szkoły publiczne w Cesarstwie Rosyjskim, poświęcił się studiowaniu sztuk pięknych. Po ukończeniu tego kierunku został w 1829 r. nauczycielem rysunków i kaligrafii w Szkole Wydziałowej w Białej. W 1834 r. przeniesiono go do gimnazjum w Piotrkowie, a stamtąd (w 1836 r.) do Gimnazjum Lubelskiego⁶⁹. O Mikołaju Awiłowie wiemy jedynie to, że w 1835 r. pobierał nauki w Chersońskim Gimnazjum Gubernialnym⁷⁰.

Nauczyciele przybyli z Cesarstwa Austriackiego pochodzili głównie z Niemiec i Francji. Uczyli oni śpiewu kościelnego i języka francuskiego. Żaden z nich nie miał stopnia naukowego. Antoni Muller pobierał nauki

⁶⁷ Tamże, s. 10.

⁶⁸ APL, GWL, sygn. 139, s. 195-196.

⁶⁹ APL, GWL, sygn. 140, s. 25.

⁷⁰ APL, GWL, sygn. 115.

w Nowej Szkole w Pradze, a Franciszek Synek – w Wyższej Szkole Elementarnej w Pradze Czeskiej⁷¹. Do osób, które ukończyły Szkołę Wojewódzką Księży Pijarów w Warszawie przy ulicy Długiej, a następnie doskonalili się w warszawskiej Szkole Wojskowej, należał Stanisław Grabowski. Reskryptem Komisji Rządowej z dn. 14 września 1837 r. został wyznaczony na profesora matematyki i języka francuskiego w gimnazjum w Lublinie⁷². Nauczycieli słabszych, nie mających stopni naukowych, gorzej przygotowanych, stopniowo przesuwano do szkół powiatowych. Tak było w przypadku nauczyciela matematyki Konstantego Tołwińskiego, który był absolwentem gimnazjum łukowskiego. W gimnazjum lubelskim pracował w latach 1861-1862 jako nauczyciel matematyki. Rozporządzeniem KR z dn. 21 stycznia 1862 r. został przeniesiony do Szkoły Powiatowej w Mariampolu⁷³. Jedynym absolwentem kaliskiego Korpusu Kadetów był Józef Krysiński, nauczyciel, a od 1856 r. inspektor gimnazjum, który po pięciu latach (1856-1861) pełnienia funkcji został przeniesiony do Gimnazjum Realnego w Warszawie⁷⁴.

Poza nielicznymi wyjątkami nauczyciele Gimnazjum Wojewódzkiego w Lublinie na ogół uzyskali dyplomy uniwersyteckie. Ich życiorysy pozwalają ustalić rolę, jaką odegrały poszczególne uczelnie w wykształceniu przyszłej kadry pedagogicznej lubelskiego gimnazjum w okresie międzypowstaniowym. Warto podkreślić, że z Królewskiego Uniwersytetu w Warszawie przybyło do Lublina kilku znakomitych pedagogów, którzy zdobywali wykształcenie w okresie konstytucyjnego Królestwa. W miarę upływu czasu nauczycieli bez większego stażu pedagogicznego, o niskim poziomie naukowym, z Cesarstwa Rosyjskiego zachęcano do zmiany miejsca zamieszkania i osiedlania się w Królestwie. Tak zwany formalizm dotyczył głównie byłych wojskowych, których nęciła możliwość wyższych zarobków, dodatków do pensji, a także zasiłków związanych z przeprowadzką. Nie ulega jednak wątpliwości, że w ten sposób odbywała się selekcja negatywna, w wyniku której do gimnazjum lubelskiego przybywali tacy nauczyciele, którym trudniej było znaleźć zajęcie gdzie indziej. Przybywający z Cesarstwa stanowili jednak niewielki procent „pedagogów”. Patrząc na to z innej strony, ograniczanie godzin przedmiotów narodowych, a z czasem ich likwidacja, oraz położenie głównego nacisku na literaturę rosyjską sprawiało, że łatwiej było znaleźć

⁷¹ APL, GWL, sygn. 139, s. 170-171; sygn. 159, s. 297; sygn. 140, s. 67.

⁷² Tamże, s. 23.

⁷³ APL, GWL, sygn. 160, s. 1097-1101.

⁷⁴ Tamże, s. 990-996.

wykładowców po uniwersytetach rosyjskich, których liczebność wzrastała między 1857 a 1862 rokiem.

Omówiony powyżej rozwój kształcenia personelu pedagogicznego w Gimnazjum Wojewódzkim w Lublinie nasuwa pytanie, w jakim stopniu w zasadniczych liniach wykształcenia był on podobny do wykształcenia nauczycieli w pozostałych placówkach gimnazjalnych Królestwa Polskiego.

II. PRZYSIĘGA WIERNOŚCI I POSŁUSZEŃSTWA

Po klęsce powstania listopadowego jednym z głównych warunków pozostania na posadach w Królestwie – obok wykształcenia – stała się przysięga wierności i lojalności wobec monarchy, potwierdzona własnoręcznym podpisem na rocie przysięgi. Zgromadzenie Nauczycielskie Gimnazjum Wojewódzkiego w Lublinie złożyło osobiście hołd Namiestnikowi Królestwa Polskiego Iwanowi Paskiewiczowi, który 7 listopada 1832 r. przybył do Lublina⁷⁵. Ponowienie tego aktu nastąpiło na mocy rozporządzenia Namiestnika Królestwa Polskiego z dn. 2 sierpnia 1834 r. Odtąd osoby nowo mianowane, jak też dotychczasowi nauczyciele, musieli składać świadectwo ponowionej przysięgi wierności. Być może akt ten w okresie przedpowstańczym był zaniechany, ale zaraz po stłumieniu powstania umieszczenie kogokolwiek na posadzie nauczycielskiej uzależnione było od ponowionej przysięgi⁷⁶. Komisja Rządząca Spraw Wewnętrznych Duchownych i Oświecenia Publicznego nałożyła na dyrektora gimnazjum Daniela Truskolaskiego obowiązek sporządzenia w ciągu miesiąca listy wszystkich nauczycieli gimnazjum i szkół obwodowych wraz z potwierdzeniem ich dotychczasowego stopnia, daty i miejsca ponowienia przysięgi. Komisji zależało również na informacji, czy uzyskali na to świadectwo i gdzie się ono obecnie znajduje (w celu stwierdzenia jego wiarygodności). Niedopełnienie tego obowiązku powodowało wezwanie nauczyciela przez władzę administracyjną, która odbierała jego świadectwo i dołączała je do wcześniej sporządzonej listy. Wynika stąd wyraźnie, że osoba, która nie złożyła przysięgi, nie mogła podjąć obowiązków służbowych⁷⁷.

⁷⁵ K o w a l s k i, *Losy szkoły średniej w Lublinie*, s. 65.

⁷⁶ APL, GWL, sygn. 111, s. 2.

⁷⁷ Tamże, s. 3.

Wyznaczony termin sporządzenia listy nauczycieli, którzy złożyli bądź ponowili przysięgę wierności, nie został dotrzymany, gdyż w grudniu 1834 r. Komisja Rządząca nakazała dyrektorowi w ciągu 14 dni przesłać ją do Warszawy⁷⁸. Taka lista została sporządzona dopiero pod koniec listopada 1834 r. Opóźnienie to było być może spowodowane zwłoką, jakiej dopuścił się profesor Jan Aleksandrowski. Jak wynika z akt, dyrektor upominał go już w październiku, żądając dowodu lub deklaracji dopełnienia najwyższego rozkazu. Z daty umieszczonej na liście Zgromadzenia Nauczycielskiego wynika, że uczynił to dopiero 27 listopada 1834 r. w biurze Komisji Województwa Lubelskiego⁷⁹. Listę nauczycieli, którzy złożyli przysięgę wierności w latach 1834-1844, z uwzględnieniem posiadanego stopnia oraz miejsca wykonanej przysięgi, przedstawia tabela 3.

Można stwierdzić, że łącznie z dyrektorem Danielem Truskolaskim i inspektorem Bonifacym Kobylińskim przysięgę wierności w 1834 r. złożyło ośmiu profesorów i dziewięciu nauczycieli. Na ogólną liczbę 19 osób najwięcej, bo ośmiu nauczycieli, dopełniło tego na posiedzeniu Zgromadzenia Nauczycielskiego, natomiast pięć osób uczyniło to w Komisji Województwa Lubelskiego i pięć w lubelskim biurze Komisarza Obwodu. Tylko jeden nauczyciel, Karol Skowroński, dokonał tego w Urzędzie Muncypalnym. Tabela nie obejmuje trzech osób, które złożyły przysięgę w terminie późniejszym. Ksiądz Andrzej Brodziński, nauczyciel religii i moralności, złożył przysięgę 24 stycznia 1835 r.⁸⁰, Hipolit Święcicki, nauczyciel matematyki, 3 sierpnia 1836 r.⁸¹, a profesor Franciszek Łopuski – 11 listopada 1844 r.⁸²

Każda osoba, która obejmowała stanowisko urzędowe w Królestwie Polskim po 1831 r., musiała wcześniej złożyć przysięgę. Opierając się na tekstach przysięgi, które udało się nam zebrać na podstawie materiałów rękopiśmiennych, możemy stwierdzić, że ich rota była identyczna dla wszystkich kategorii urzędników państwowych, od nauczycieli poczynając, na burmistrzach miast, urzędnikach szczebla Komisji Wojewódzkiej i duchownych kończąc⁸³. W tekście przysięgi nauczycieli dn. z 2 grudnia 1844 r. czytamy, że nauczyciele z obowiązują się: „[...] wiernie i nieobłudnie służyć, i we

⁷⁸ Tamże, s. 24.

⁷⁹ Tamże, s. 6, 10.

⁸⁰ Tamże, s. 27-29.

⁸¹ Tamże, s. 30.

⁸² Tamże, s. 40.

⁸³ APL, GWL, sygn. 111, s. 34, 40, 51-52, 47-49.

Tab. 3. Nauczyciele Gimnazjum Lubelskiego,
którzy złożyli przysięgę wierności w latach 1834-1844

Imię i nazwisko	Stopień	Miejsce złożenia przysięgi					Data złożenia przysięgi	Data uzyskania świadectwa
		Komisja Województwa Lubelskiego	Komisarz obwodu	Urząd Miasta	Magistrat Miasta	Posiedzenie Zgromadzenia Nauczycieli		
Daniel Truskolaski	dyrektor	+	-	-	-	-	2.10.1834	3.11.1834
Bonifacy Kobyliński	inspektor	+	-	-	-	-	24.11.1834	24.11.1834
Ks. Ignacy Gawlikowski	profesor	-	-	-	-	+	14.01.1832	19.11.1834
Jan Aleksandrowski	profesor	+	-	-	-	-	27.11.1834	27.11.1834
Franciszek Ostrowski	profesor	-	-	-	-	+	14.01.1832	15.11.1832
Seweryn Zdzitowiecki	profesor	-	+	-	-	-	8.11.1834	8.11.1834
Feliks Dyniewski	profesor	-	-	-	-	+	14.01.1832	15.11.1832
Łukasz Koncewicz	profesor	-	-	-	-	+	14.01.1832	19.11.1834
Józef Chrapczyński	profesor	-	-	-	-	+	14.01.1832	19.11.1834
Józef Zimmerman	profesor	-	-	-	-	+	14.01.1832	15.11.1834
Józef Żuchowski	profesor	-	+	-	-	-	3.11.1834	3.11.1834
Tomasz Raczkowski	nauczyciel	+	-	-	-	-	28.10.1834	31.10.1834
Jerzy Klimke	nauczyciel	-	-	-	-	+	14.01.1832	15.11.1834
Feliks Dudziński	nauczyciel	-	-	-	-	+	14.01.1832	15.11.1832
Karol Skowroński	nauczyciel	-	-	+	-	-	3.11.1834	3.11.1834
Piotr Maruszewski	nauczyciel	-	+	-	-	-	30.11.1834	3.11.1834
Dezyderiusz Tramecourt	nauczyciel	-	+	-	-	-	30.10.1834	30.10.1834
Feliks Kirkor	nauczyciel	+	-	-	-	-	28.10.1834	31.10.1834
Jan Pastor Karge	nauczyciel	-	+	-	-	-	?	?
Razem	19	5	5	1	-	8		
Ks. Andrzej Brodzinski	nauczyciel	-	+	-	-	-	24.01.1835	24.01.1835
Hipolit Święcicki	nauczyciel	-	-	+	-	-	3.08.1836	?
Franciszek Łopuski	profesor	-	-	-	+	-	11.10.1844	?
Ogółem	22	5	6	2	1	8		

wszystkim być posłusznym, nie szczędząc życia mego do ostatniej kropli krwi we wszystko do WYSOKIEGO JEGO CESARSKIEJ MOŚCI Samowładztwa, potęgi i władzy należące prawa i prerogatywy, postanowione i w przyszłości postanowić się mające, podług najściślejszego pojęcia, mocy i możliwości przestrzegać i bronić, a nadto wszelką miarą starać się popierać wszystko co tylko JEGO CESARSKIEJ MOŚCI wiernej służby i dobra Państwa we wszystkich wypadkach dotyczyć może; o uszczerbku zaś dobra JEGO CESARSKIEJ MOŚCI, szkodzie i stracie, skoro się o tem dowiem, nie tylko wcześniej oznajmiać, lecz oraz wszelkimi środkami odwracać i dopuszczać starać się, i każdą powierzoną tajemnicę ściśle zachowywać będę, a poruczony i włożony na mnie urząd, tak według niniejszej (ogólnej jako i szczególnej) przepisanej i od czasu do czasu w JEGO CESARSKIEJ MOSCI Imieniu przez przełożonych nade mną zwierzchników, postawionych instrukcji, regulaminów i Ukazów, należycie podług sumienia mego sprawować, a dla własnej korzyści, pokrewieństwa, przyjaźni i nienawiści, przeciw obowiązkowi swemu i przysiędze nie postępować, a tak się zachowywać i postępować, jak wiernemu JEGO CESARSKIEJ MOŚCI poddanemu przystoi i należy; a jako ja przed Bogiem i strasznym Jego Sądem z tego zawsze zdać sprawę mogę, tak mi Panie Boże na duszy i na ciele dopomóż. Na dokończenie tej mojej przysięgi, całuję słowa i krzyż Zbawiciela mego. Amen”⁸⁴.

Z tekstu przysięgi wynika, że na nauczycieli nakładano obowiązek całkowitego posłuszeństwa wobec władzy zwierzchniej. Przysięga była tak sformułowana, co wynika z cytowanej wyżej treści, że w pewnych sytuacjach czyniła ich delatorami. Możemy stwierdzić, że przysięgi w okresie międzypowstaniowym, niezależnie od ich charakteru homagialnego, z czasem stawały składających przed trudnym wyborem, czy informować władzę o wszelkich „wrogich” jej przedsięwzięciach podejmowanych przez otoczenie lub różne grupy społeczne.

W aktach zachowały się informacje, że jeszcze w grudniu 1848 r. nie wszyscy nauczyciele dopełnili obowiązku złożenia przysięgi (byli to: Feliks Kirkor, Feliks Jezierski, Marceł Jarnuszewski, Józef Górski, Ludwik Wasilkowski oraz Konstanty Morawski). Dyrektor gimnazjum, baron Jan von Kaulbars, powiadomił Magistrat Miasta Lublina, by aktu tego dokonać w biurze magistrackim⁸⁵. Osoby, które w swoich aktach szkolnych nie miały

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ APL, GWL, sygn. 111, s. 55-56.

dowodu złożenia przysięgi, składały pisemne, własnoręcznie podpisane deklaracje, że dopełnili tego w innym miejscu. Deklaracje potwierdzone przez dyrektora przesyłane były kuratorowi Mikołajowi Okuniewowi do Warszawy⁸⁶. Reskrypt kuratora Okręgu Naukowego Warszawskiego z dn. 22 maja 1849 r., przypominający nauczycielom o obowiązku składania deklaracji lojalności, świadczy o tym, że z bliżej nie znanych nam powodów nie wszyscy dopełnili tego obowiązku⁸⁷.

Z rozkazu namiestnika Królestwa, reskrytem Dyrektora Głównego prezydującego w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z dnia 26 lutego/10 marca 1855 r., ogłoszony został w całym Królestwie Polskim Manifest Najwyższy, który informował o zgonie cesarza i króla Mikołaja I oraz wstąpieniu na tron Aleksandra II. Manifest nakazywał odebranie przysięgi na wierność poddaństwa nowo wstępującemu na tron Najjaśniejszemu Cesarzowi i naznaczył termin jej wykonania w dniu 13 marca dla poszczególnych wyznań w ich kościołach. Nauczyciele i uczniowie Gimnazjum Gubernialnego mieli ją złożyć o godzinie 12⁰⁰ w kościele katedralnym w Lublinie, gdzie został im odczytany manifest. Po jego odczytaniu wszyscy uczestnicy tej uroczystości, w obecności dyrektora Gimnazjum Józefa Skłodowskiego, potwierdzili ją własnoręcznym podpisem. Spośród wszystkich nauczycieli zabrakło tylko Piotra Maruszewskiego, który był w tym czasie chory⁸⁸.

Na mocy ukazu z dn. 12 listopada 1857 r. weszły nowe przepisy dotyczące przysięgi i jej wykonania. Każdy wstępujący do służby cywilnej bądź wojskowej zobowiązany był złożyć ją tylko raz. W przypadku gdy nauczyciel powracał do służby po przerwie, musiał złożyć ponownie przysięgę na wierność monarsze. Uzyskując awans na wyższy stopień lub przechodząc na inną posadę, po raz drugi już jej nie składał. Należy wspomnieć, że wszystkie osoby wstępujące lub powracające do służby na posady klasy IV lub wyższe zobowiązane były złożyć przysięgę na Ogólnym Zebraniu Warszawskich De-

⁸⁶ Tamże, s. 75.

⁸⁷ Tamże, s. 79.

⁸⁸ Tamże, s. 121-126. „Słabość zdrowotna” i zakaz opuszczania domu były powodem, że 10 gimnazjalistów nie złożyło wymaganej przysięgi. Byli to: z klasy II Kazimierz Urbański i Tomasz Witkowski, z klasy III Henryk Dunin i Damian Poznański, z klasy IV Mieczysław Hryniewiecki, Władysław Kielczewski i Gustaw Wasilkowski, z klasy V Adolf Rakowski, Aleksander Skrzyński i Aleksander Zwierzchowski – ośmiu uczniów uczęszczało do Szkoły Realnej. Nauczyciele i uczniowie wyznania prawosławnego i ewangelickiego złożyli przysięgę w swoich kościołach wyznaniowych.

partamentów Rządowego Senatu, zaś inne osoby składały ją przed władzą zwierzchnią. Przysięgę na wierność monarsze, zgodnie z rozporządzeniem namiestnika Królestwa, składali także hierarchowie kościelni i alumni seminarium rzymskokatolickiego w Warszawie⁸⁹.

Można stwierdzić, że w latach 1832-1864 Zgromadzenie Nauczycielskie Gimnazjum Lubelskiego w zdecydowanej większości składało się z Polaków, z wyjątkiem nauczycieli języków obcych i religii dla wyznań niekatolickich. Na ogół nauczyciele byli przygotowani do pracy pedagogicznej z młodzieżą. Należy jednak podkreślić, że większości z nich przyszło pracować w atmosferze ciągłego zastraszania, jaką od początku swych rządów w Królestwie Polskim narzucił namiestnik Iwan Paskiewicz. Po odwilży posewastopolskiej w 1856 r. atmosfera w odnowionym Gimnazjum, które w 1862 r. zostało przemianowane na liceum, uległa krótkotrwałej poprawie. Zasadnicza zmiana (na niekorzyść) nastąpiła po klęsce powstania styczniowego w związku z represjami, jakim poddane zostało społeczeństwo polskie.

THE TEACHING STAFF OF THE REGIONAL (GOVERNMENTAL)
SECONDARY SCHOOL IN LUBLIN
IN THE YEARS OF 1832-1864

S u m m a r y

On the basis of rich and well-preserved manuscripts from the State Archives in Lublin the teaching staff of the Regional (Governmental) Secondary School in Lublin in the years of 1832-1864 have been characterised. It has been stated that the inter-rising period 94 persons were teachers in the school. 54 of them were prepared for teaching at national and foreign universities; 19 were graduates of Warsaw University, i.e. 22.09% of the staff with university

⁸⁹ Tamże, s. 156-157. Komisja Rządowa uznała, że nie powinni być oni powtórnie powoływani w celu złożenia przysięgi przy obejmowaniu powierzonych im obowiązków nauczycielskich. Jednakże Wielki Książę Namiestnik JCM 23 lipca 1863 r. zatwierdził rotę przysięgi. Biskupi i inni duchowni, ilekroć zachodziła taka potrzeba, składali przysięgę na wierność monarsze według roty dla członków Rady Stanu Królestwa Polskiego. Jej treść była następująca: „Ja niżej podpisany przychylam i przysięgam Bogu Wszechmogącemu w Trójcy Świętej, jako obowiązki prawem oznaczone, wypełniać będę sumiennie i tak zawsze we wszystkim i wszędzie postępować będę jak przystoi na wiernego poddanego Jego Cesarskiej Królewskiej Mości Najjaśniejszego Cesarza i Króla Aleksandra II i jego następcy tronu jego Cesarskiej Wysokości Wielkiego Księcia Cesarzewicza Mikołaja Aleksandrowicza”.

diplomas. As tsarism put into practice its policy of Russification, more and more graduates from the universities of the Russian Empire arrived at the Lublin Secondary School. One can see at the turn of the 1840s and 1850s. In a group of 26 persons dominated mainly graduates of Moscow and Saint Petersburg Universities, hence 30.23% of the staff were lecturers from Russia, including distant universities in Charków i Dorpat. Those graduates obtained their diplomas from Moscow, Saint Petersburg, Charków, and Dorpat. Let us stress firmly that 85% of them were Poles, and only 5% indigenous Russians.

The staff of the Lublin Secondary School was also composed of lecturers from Prussian universities in Berlin, Królewiec, Wrocław, and Frankfurt, the universities in the Austrian Empire (Vienna, Lvov), and the Free Town of Kraków. The remaining teachers of the Secondary School (25.58%) had qualifications from the Pedagogic Institutes and Courses, 11.62% of them from Theological Seminaries and Academies, whereas 12.79% were graduates of secondary schools. Being appointed, the teachers had to take an oath of loyalty towards the monarch and sign it personally. This closed the stage of accepting a candidate to work and opened for him an opportunity to work as a teacher.

Translated by Jan KŁos

Słowa kluczowe: gimnazjum, Gubernia Lubelska, nauczyciel, przysięga wierności, uniwersytety-szkoły, seminaria i akademie, pochodzenie terytorialne i społeczne, Komisja Województwa Lubelskiego, Rząd Gubernialny Lubelski.

Key words: secondary school, Lublin Government, teacher, oath of loyalty, universities-schools, seminaries and academies, territorial and social origin, Commission of the Lublin Region, Lublin Government Authorities.